

Een ceremoniële bijl uit het Maasgrind Een bijdrage over Noord-Europese invloeden in de Bronstijd der Lage Landen

Luc Van Impe & Koen Verlaeckt¹

met plaat 1

1 Inleiding

Onderzoek naar de distributie van afgewerkte produkten buiten het gebied met hun grootste vondstenconcentratie naar die streken waar de nodige grondstoffen voor hun produktie totaal ontbreken, leidt steeds tot ideeën over handel, kontakten of mogelijke spanningsvelden tussen aangrenzende en/of verwante kultuurgroepen. Bij meerdere gelegenheden vestigde Jay J. Butler de aandacht op diverse fenomenen die aan deze processen ten grondslag liggen. Zowel in het handelsverkeer of, zachter uitgedrukt, de kontakten tussen Noord- en Centraal-Europa doorheen Noord-Duitsland en Noord-Nederland enerzijds, als deze tussen Atlantisch Noordwest-Europa en op zijn beurt weer Nederland en Duitsland blijkt niet alleen het Scheldebekken een rol gespeeld te hebben. Vooral vanaf de midden Bronstijd bevond de Maasvallei zich in het spanningsveld tussen het Sögel-Wohlde-kompleks en de Vroege Tumulus-kultuur in het noordoosten en de Hilversum-Drakenstein-horizont, die in westelijke richting tot op de Atlantische kusten reikt².

Met de voorstelling van een opmerkelijke vondst, die blijkens de beschikbare gegevens uit de Maasvallei stamt, willen we in deze problematiek een nieuwe bouwsteen aandragen.

2 Vondstomstandigheden en vindplaats.

In de loop van de maand augustus 1988 werden we door een van de voormalige I.A.P.-medewerkers, de heer W. Thyssen, ingelicht over het bestaan van een uitzonderlijke prehistorische bronzen bijl in privé-bezit. Zij was niet alleen uitzonderlijk door haar afmetingen maar eveneens door de versiering die op het oppervlak te zien was.

Eigenaar van de bijl was de heer A. Loncke, uit Overpelt (prov. Limburg). Van de heer A. Loncke is bekend dat hij al ruim 40 jaar op een verwoede manier *archaeologica* verzamelt, bijeenstipt, koopt en verkoopt.

Hoewel de kontakten tussen de eigenaar en vertegenwoordigers van de zgn. 'officiële' archeologie om begrijpelijke redenen niet altijd even gemakkelijk tot stand komen of zelfs standhouden, kregen wij toch de toestemming om het stuk van nabij te bekijken.

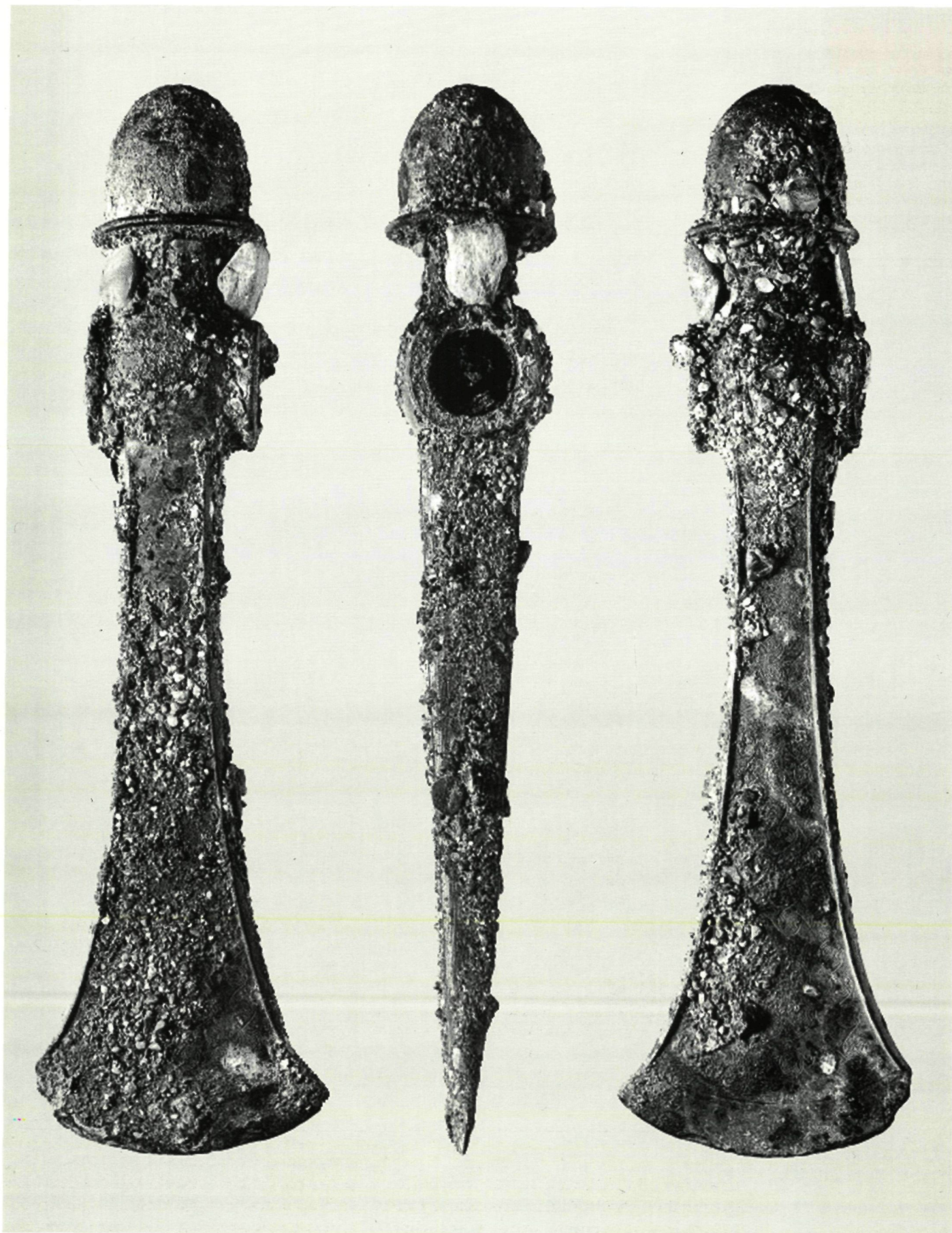
De heer A. Loncke verklaarde dat hij de bijl afgekocht had van een werknemer bij een grindwinningsbedrijf, dat zijn activiteiten op de linker Maasoever uitoefent. In de groeve worden steeds onzuiverheden en vreemde voorwerpen uit het grindpakket gesorteerd. Tegelijkertijd is ook het personeel, vooral de machinisten van kranen en transportbanden, niet blind voor de groen

1 L. Van Impe, Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (I.A.P.), Doornveld 1/bus 30, 1731 Asse-Zellik.

K. Verlaeckt, Aspirant N.F. W.O., p/a Universiteit Gent, Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, Blandijnberg 2, 9000 Gent.

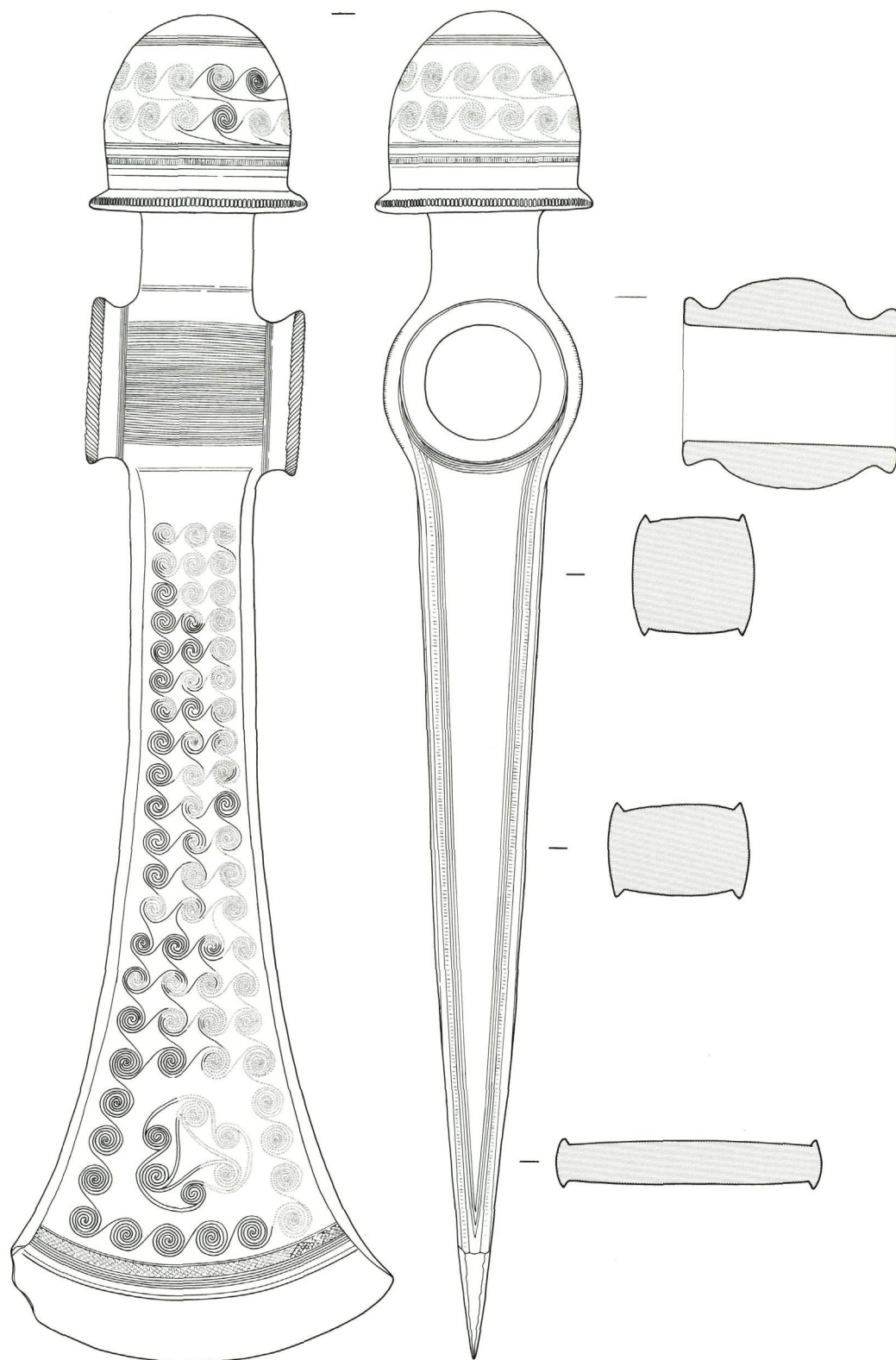
2 Butler 1986, 1987a-b & 1988.

1 *De ceremoniële bijl (recto, verso en zijaanzicht). Sch. 1:2.*
The ceremonial axe (frontal, dorsal and lateral view). Scale 1:2.

2 De ceremoniële bijl: de zichtbare elementen van het dekor zijn in een volle, de door het grind ver-
sluierde delen in stippellijn getekend. Sch. 1:2.

The ceremonial axe: the visible parts of the ornament are drawn in full, those covered by gravel are represented by a dotted line. Scale 1:2.

gepatineerde voorwerpen die tussen het geelbruine grind duidelijk opvallen. Deze vreemde voorwerpen worden gerekupe-

reerd en vaak doorverkocht, meestal aan verzamelaars. Het merendeel van de bronsvondsten uit de Maasvallei belandt derhalve

3 *Detail van de ingepunte spiraalversiering op het bijlvlak. Sch. 1:1.*

Close-ups of the spiral decoration on blade and button. Scale 1:1.

in een klandestien en kommercieel circuit dat slechts zelden uitmondt in een korrekte vondstmelding, laat staan in een wetenschappelijke publikatie.

Hoewel wij noch de identiteit van de echte vinder, noch de juiste vindplaats kennen, menen we op basis van diverse inlichtingen de betrokken grindgroeve in de Belgische Maasvallei tussen Maaseik en Stokkem (Gem. Dilsen) te mogen situeren.

Dezelfde eigenaar bezat of bezit meer bronzen voorwerpen die bij ontgrinding

gevonden werden. Enkele van deze voorwerpen, hielbijlen en minstens één hielzwaard, zijn uit eenzelfde of gelijkaardige kontekst afkomstig. In hoever al de voorwerpen, die we bij de heer A. Loncke zagen, met mekaar geassocieerd kunnen worden is een onmogelijk uit te maken zaak. Eveneens in zijn bezit was een bronzen lanspunt, waarover verder sprake.

In tegenstelling tot de grote bijl stemde de eigenaar er wel in toe de lanspunt in onze werkplaats te laten reinigen. Voor de

4 Detail van de spiraalversiering op de knop.
Sch. 1:1.

Close-ups of the spiral decoration on the button. Sc. 1:1.

bijl verkregen we wel toestemming om de heer H. Denis, fotograaf bij ons Instituut, ter plaatse opnamen te laten maken (december 1990). Van de bijl werden zowel zwart/wit-, als kleurfoto- en kleurdia- opnamen gemaakt.

Op basis van vergrotingen op werkelijke grootte maakte de heer R. Vanschoubroek, tekenaar, dan de eerste werktekeningen. Deze werden dan later in Overpelt, op het stuk zelf, gecontroleerd en bijgewerkt (januari 1990). Op die manier konden we de bijl volledig dokumenteren.

Aangezien de heer A. Loncke niet inging op ons verzoek tot bruikleen konden we de bijl ook niet laten onderwerpen aan een laboratoriumonderzoek: dit had ons mogelijk heel wat nuttige informatie kunnen verschaffen, al was het maar om via analyse van de grindsamenstelling de aanwijzing van de Maasvallei als vindplaats te controleren.

Aangezien we er ons van bij het eerste bezoek rekenschap van gaven dat de heer Loncke een pronk- of kultusbijl van Skandinavische herkomst in zijn bezit had, startten

we een uitgebreide informatieronde. Een bijl van dit type en van deze kwaliteit is in Noord-Europa zeker geen dagelijkse verschijning. Het valt dan ook licht te begrijpen dat de aanwezigheid van zulk voorwerp in ons land wat opzien baart en, de eerder bizarre en wat mistige vondstomstandigheden in acht genomen, toch wel de wenkbrauwen doet fronsen.

Uit een snelle prospectie doorheen direkt bij de hand liggende vakliteratuur bleek immers dat zulke kultusbijlen hoofdzakelijk in de Skandinavische regio en af en toe paarsgewijs in een depot opduiken. Het geringe aantal bekende vergelijkbare exemplaren, vooral in Denemarken dan, deed ons aanvankelijk met enig ongeloof reageren op een lokalisatie van de vondst langs de Belgische kant van de Maasvallei.

Voortgaande op informatie uit de mid- dens van de Nederlands-Limburgse vrijetijdsarcheologie bevestigde onze kollega P. van den Broeke (Leiden, NL) het bestaan van een schroothandelaar of vergelijkbare metaalwarenverwerker als bron van herkomst voor de bijl (brieven dd. 13.12.1988 en 24.04.1989). De geruchtenstroom in Nederlands-Limburg werd trouwens door de eigenaar van de bijl in de hand gewerkt, aangezien hij zich met zijn pronkstuk op meerdere antiekmarkten en archeologische info-beurzen heeft vertoond om er zich over betekenis en waarde van zijn 'vondst' te bevragen.

Vermits deze bijl naar een Deense achtergrond verwees, namen we ook contact op met kollega J. Jensen, verbonden aan het *Nationalmuseum* te Kopenhagen. Wij wilden er ons immers van vergewissen dat de bijl die we in Overpelt hadden gezien niet onwettig uit Deense bodem was opgespit en hier via een klandestien circuit van antieken- en ruilhandelaars was aanbeland. Uit de tussen september en november 1988 gevoerde briefwisseling moest echter blijken dat men in Denemarken geen weet had van een nieuwe vondst van die aard, die bovendien het land onwettig zou verlaten hebben. Op basis van de *Danefae*-wet die in Denemarken van kracht is, betaalt de overheid aan eigenaars en vinders van archeologische vondsten van dit kaliber zulke hoge compensaties dat een illegale export van het stuk minder waarschijnlijk wordt³.

Vanaf februari 1989 raakten ook kollega F. Kaul van het Kopenhaagse *Nationalmuseum* en door hem ook K. Verlaeck, lic.

3 X. 1985, 120-131, vooral 124-126: §27-Danefae.

Geschiedenis en Oudheidkunde (Univ. Gent) en in die periode studierend te Kopenhagen, bij de informatiewerving betrokken.

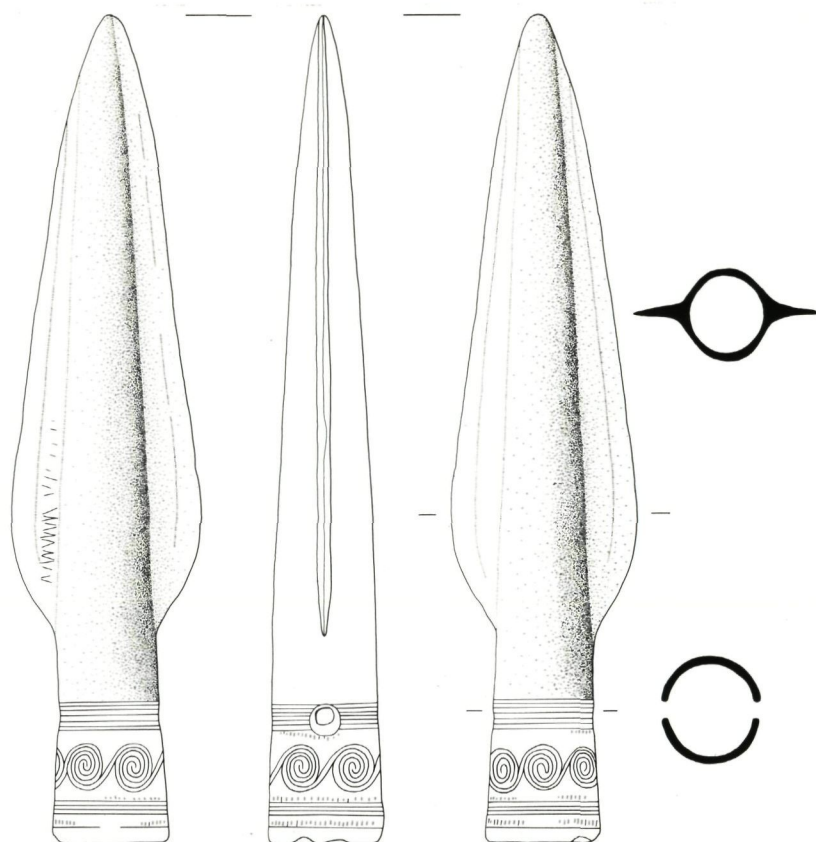
Uit kontakten die tussen medewerkers van het *Nationaalmuseum* en Nederlands-Limburgse hobby-archeologen bestaan, werd de Belgische Maasvallei als vindplaats telkens opnieuw bevestigd.

In zijn brief van 27 september 1990 oppert F. Kaul echter de mogelijkheid dat de bronzen bijl al uit een veel oudere archeologische verzameling zou kunnen stammen en samen met een versierde bronzen lanspunt deel uitmaakte van de kollektie Philips, ooit burgemeester te Maaseik. De lanspunt droeg dezelfde spiraalversiering als deze op de bijl. Volgens zijn informatie kwamen beide voorwerpen vervolgens terecht in de verzameling van een pastoor in Arcen (NL), die ze zou geruild hebben voor middeleeuws aardewerk. Een groot deel van deze kollektie zou dan tijdens de Tweede Wereldoorlog na een bombardement verdwenen zijn.

In de loop van de maand oktober 1990 konsulteerden we de kollega's W.J.H. Verwers en H. Stoepker (Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort, NL), J. Schatorjé (Museum Venlo, NL) en Mevrouw Marjorie de Groot (Bonnenfantenmuseum, Maastricht, NL). Zo kwamen we aan de weet dat de verzameling van de pastoor uit Arcen deze was van de heer Schrauwen, inderdaad pastoor in die gemeente tijdens de jaren 1920-30. Zijn kollektie bevatte inderdaad heel wat oudheidkundige objecten, ook baggervondsten uit de Maas, maar blijkbaar geen enkel voorwerp uit de Bronstijd.

Over de inhoud van de kollektie Philips te Maaseik, zoals die ca. 70 jaar geleden bestond, is weinig meer bekend dan wat door L. Dursin in een overzicht uit 1931 werd gepubliceerd⁴. Voor de omgeving van Maaseik, noch voor de Maasvallei zelf, vermeldt dit overzicht een vondst van het gehalte zoals er hier nu een wordt voorgesteld. Daartegenover is het dan toch wel merkwaardig dat de heer A. Loncke wel degelijk, zoals F. Kaul aangaf, over een bronzen lanspunt beschikte met de vermelde spiraalfries op de rand van de schachthuls.

In hoever bijl en lanspunt werkelijk samenhangen of hier van toeval sprake is hebben wij uiteindelijk niet kunnen achterhalen.

5 De bronzen lanspunt met spiraaldekor op de huls. Sch. 2:3.

The bronze spearhead with its spiral ornament on the shaft. Scale 2:3.

3 De bronzen bijl

3.1 BESCHRIJVING (fig. 1-4)

De bijl is 41,7 cm lang. Beide uiteinden van de brede waaervormige snede liggen 11,6 cm uit elkaar; van één van beide uiteinden is een hoekje afgebroken. De bijl heeft de vorm van een grote vlakbijl, met scherpe opstaande randen, maar die bovenaan bekroond wordt door een knop of hoed met brede platte rand. De knop steunt op een smallere hals, die zelf op een brede dwars gemonteerde huls steunt. In doorsnede lijkt de hals licht polygonaal, maar door de grote hoeveelheid onzuiverheden en grind die er opkleven is dit niet zeker. De huls is 6,6 cm lang en licht konisch: één opening is 35 mm groot, de andere 34 mm. In de huls bevinden zich nog verkoolde(?) houtresten. Het gewicht konden we niet zelf bepalen, maar volgens

4 Dursin 1931.

de eigenaar zou dit tussen de 4 en 5 kg liggen. Ooit noemde de eigenaar een gewicht van 4,8 kg, maar of dit korrekt is kunnen we uit onze herinnering niet bevestigen. Waarschijnlijk is het bijllichaam massief gegoten, maar ook dit kon niet worden gecontroleerd.

Grindkeien, waarvan sommige een diameter tot 25 en 30 mm halen, kleven op het oppervlak en versluieren grote delen van de versiering. De grotere keien bevinden zich vooral in de hals en het steelgat. Elders zijn de keien kleiner en bedraagt hun diameter slechts enkele millimeters.

Tijdens het verblijf in de bodem stak de bijl met de knop, hals en huls in een ijzerhoudende zandlaag, zoals blijkt uit de roestkleurige dekking op die delen. De rest van de bijl is overdekt met een olijfgroene patina, afgewisseld met heldergroene korrels koperoxyde. Zowel de dikke keien als het fijne grind kleven zo sterk in de patina dat ze zich onmogelijk met de hand noch met een spatel laten verwijderen.

In de patina is het decoratiepatroon duidelijk te zien.

Aan beide zijden is de hele bijl versierd met rijen van onderling in alle richtingen verbonden spiralen. Bovenaan is de spiralenbundel drievoudig, in het middengedeelte viervoudig. Onderaan, naar de waaivormige snede toe, is in een uitgespaarde zone een soort roset ingevoerd, bestaande uit een *triskelion* dat op zijn beurt in een drielobbige gesloten volutenkrans gevat is. In tegenstelling tot alle andere dekorelementen op de bijl is het centrale roset met een dubbele lijn uitgevoerd.

Parallel aan de waaivormige snede wordt het spiraaldekor afgezoomd door een groep groeflijnen die zelf een strook met fijn wafelmotief begeleiden.

De huls is overdekt met een dichte bundel uiterst fijne groeflijntjes. De ringen rond de beide hulsopeningen zijn met een imitatie-torsering uitgevoerd. Eventuele versiering in de hals blijft onzichtbaar, want helemaal overdekt door aaneengekit grof ijzerhoudend zand en keien. Op de knop zien we opnieuw een fries met twee rijen van onderling verbonden spiralen, boven en onderaan afgezoomd door lijnenbundels. De knoprand is vertikaal gekerfd.

Op de smalle zijden wordt de spitse vorm van de bijl onderlijnd door fijne groevenbundels, die zich bovendien rond de beide hulsarmen slingeren.

Zowel boven op de knop als op de zij-kanten worden enkele groeven onderling door heel fijne dwarse kerfjes verbonden.

Een kleine strook van de snede van de bijl laat het geelbruine brons zien: de blinkende wrijfglans wekt de indruk dat er op die plaats langdurig met de hand of de vinger over het metaal gewreven werd en zelfs dat de bijl al langere tijd boven de grond vertoeft en reeds door meer handen ging dan men ons wil doen geloven.

3.2 FUNKTIONELE INTERPRETATIE

De grote bronzen bijl uit de omgeving van Maaseik behoort tot een unieke categorie bijlen, die gelden als de vertegenwoordigers van de vroege Skandinavische Bronstijd (Montelius I-III). Zij vallen op door hun uitzonderlijke grootte - vaak meer dan 30 cm lang, de grootste tot 48 cm -, een verfijnde en uitgewerkte versiering, een hoog gewicht en een dunne kwetsbare snede. Hierdoor worden ze algemeen als praktisch onbruikbaar aanzien en komt een of andere ceremoniële functie dan ook voor de hand te liggen.

Noorse onderzoekskringen houden het bij een louter sakrale interpretatie: de bijlen zouden aan de goden worden geofferd om regen en vruchtbaarheid af te dwingen⁵. Deze argumentatie steunt enerzijds op het voorkomen van bijlen in moerassen, waarover in de Noord-Europese archeologie nog steeds een zweem van mystiek hangt, en anderzijds op de afbeelding van zulke voorwerpen op Zuid-Skandinavische openlucht-gravures⁶.

Gelet op de centrale positie die de bijl op zulke gravures soms inneemt op schepen, al dan niet omgeven door zonnecymbolen, kan ze worden opgevat als een substituuut voor de zon⁷. Deze veronderstelling wordt nog versterkt door een aantal scènes op petrogliefen, die een aanbidding van de bijl lijken voor te stellen⁸. Tenslotte zijn er de talrijke associaties met phallische figuren en processie-achtige composities, die op hun beurt naar een vruchtbaarheidskultus verwijzen, kultus waarin de zon uiteraard ook een belangrijke rol inneemt⁹ (fig. 11).

In Denemarken behandelt men het fenomeen van de ceremoniële bijlen meer genuanceerd. Naast de onbetwistbare rol van het sakrale - de bijl als een kultus-objekt of zelfs als symbool van een godheid - wijst

5 Johansen 1984.

6 Almgren 1934. Gelling & Davidson 1969.

7 Sprockhoff 1954, fig. 26a:4.

8 Gelling & Davidson 1969, fig. 14c.

9 Algemeen: Jankuhn & Beck 1973.

Jensen vooral op de prestige-faktor¹⁰. De rijkelijk bewerkte bijlen vertegenwoordigen een geweldige akumulatie en concentratie van het nieuwe metaal in handen van één - waarschijnlijk leidinggevend - individu. Wellicht offerden leden van zulke elite hun machtssymbolen met de nodige luister niet alleen aan 'een' godheid maar schonken zij ze onder mekaar weg om op die manier het bestaande netwerk van interdependente sociale verhoudingen en hiërarchieën te bestendigen. Mogelijk werden zulke ceremonies georganiseerd in periodes van ver-grote sociale spanningen (hongersnood, dreigende konflikten), en daarnaast ook bij feestelijker gelegenheden. Dit reproductie-systeem voor sociale structuren vertoont veel gelijkenissen met het *potlatch*-mechanisme bij een groep Noordwest-Amerikaanse Indianen: "*on thésaurise mais pour dépenser, pour obliger, pour avoir des hommes liges*"¹¹. Het is een model van sociale hiërarchie, waarin diplomatieke geschenken onder meer de bedoeling hadden de bestemming van het geschenk op subtiële manier in een situatie van afhankelijkheid en verplichtingen te manoeuvreren. Ofschoon de kulturele en kronologische diskrepancie tussen de Indianen en de vroege Bronstijd-bevolking van Skandinavië geen verregaande conclusies toelaat, biedt dit voorbeeld toch mogelijkheden om de "*consumption of wealth*" te verklaren, die zich op geregelde tijdstippen manifesteerde¹².

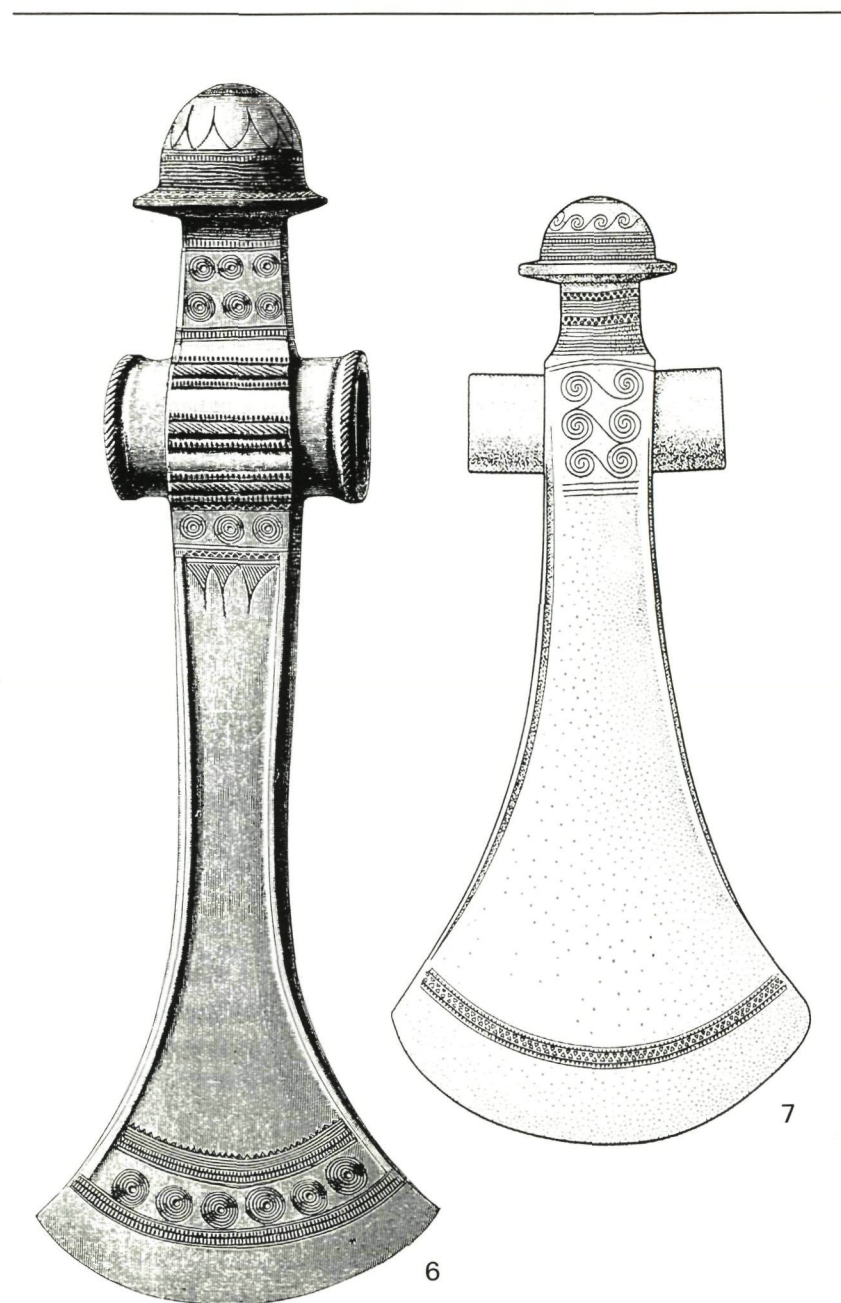
3.3 HERKOMST

Het valt sterk te betwijfelen of inheemse bronsgieters en smeden uit onze gewesten in de vroege Bronstijd over de nodige technische kennis beschikten, laat staan op de produktie-traditie konden bogen om dergelijke pronkstukken te vervaardigen.

Meerdere details wijzen op een overeenkomst met in Skandinavië ontdekte bijlen, zodat we mogen aannemen dat het stuk van daar werd geïmporteerd, wellicht in volledig afgewerkte vorm.

Daar waar Oldeberg alle ceremoniële bijlen tot zijn type C van de schachthuls-bijlen rekent, lijkt het ons uit kronologisch en technisch oogpunt zinvoller een fijnere indeling in de subtypes C1 en C2 door te voeren¹³.

Onder het type C1 verstaan we een reeks bijlen, die op basis van hun stilistische

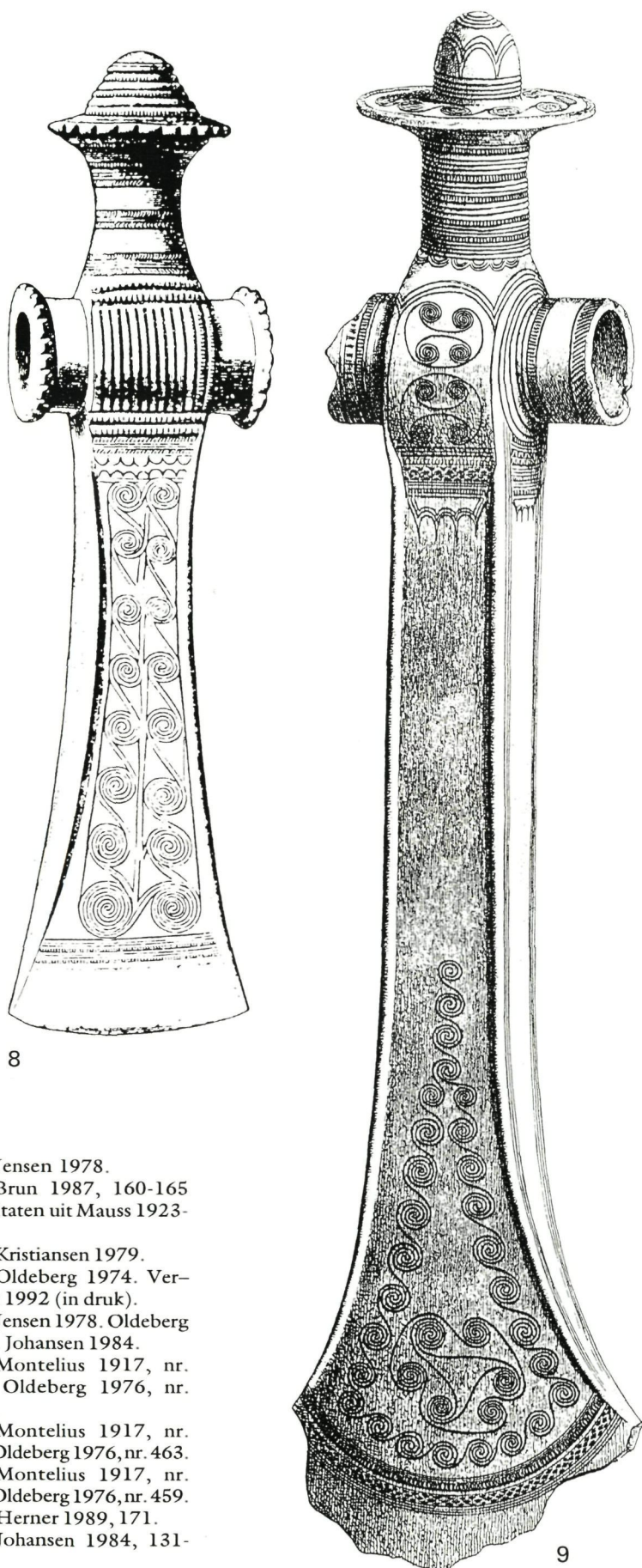
kenmerken en hun associatie met andere metalen voorwerpen in de vroege Bronstijd kunnen worden gedateerd. Momenteel kennen we 9 exemplaren uit Denemarken, 11 uit Zweden en 6 uit Noorwegen¹⁴. Kenmerkend zijn een zware knop, een brede snede, een hoog gewicht, een horizontale schachthuls en een uitwaaiershoek <90°. Hiermee bedoelen we de hoek, gevormd door de lengte-as van de bijl en de raaklijn met het uiteinde van de snede.

6 De bijl van Sloinge, Halland (Zweden; naar Oldeberg 1976: nr. 1636). Sch. ca. 1:2.

The axe from Sloinge, Halland (Sweden). Scale ca. 1:2.

7 Ceremoniële bijl uit Stockhult, Skåne (Zweden; naar Stenberger 1964: fig. 83). Sch. ca. 1:2.

The ceremonial axe from Stockhult (Skåne, Sweden). Scale ca. 1:2.

8 Bijl uit Lilla Slågarp, Skåne (Zweden; naar Oldeberg 1976: nr. 459). Sch. ca. 1:2.

The axe from Lilla Slågarp (Skåne, Sweden). Scale ca. 1:2.

9 De ceremoniële bijl van Torslev Hede, Hjørring Amt, Jutland (naar Madsen 1872: n° 10). Sch. ca. 1:2.

The ceremonial axe from Torslev Hede (Hjørring Amt, Jutland). Scale ca. 1:2.

Dit laatste criterium lijkt ons belangrijk om deze categorie te onderscheiden van een tweede groep ceremoniële bijlen, ditmaal uit de late Bronstijd, waarvan Denemarken en Zweden elk 4 en Polen slechts 1 exemplaar tellen (type C2). De uitwaaiershoek is hier beduidend groter en bereikt bij een bijl uit Sjaelland zelfs 330°; bovendien zijn deze bijlen hol van binnen en bijgevolg ook veel lichter.

Voor het onderwerp van deze bijdrage is uitsluitend type C1 relevant. Zoals reeds vermeld, heeft de bijl uit de omgeving van Maaseik meerdere details gemeen met diverse Scandinavische stukken. Een overzicht:

1. De hoge, half-bolvormige knop vindt zijn beste tegenhanger in de Zweedse bijl van Sloinge (provincie Halland), een veenvondst uit 1868 (fig. 6: lengte 32,4 cm)¹⁵.
2. Voor de decoratie van de knop is de bijl uit het Zweedse depot van Stockholm (provincie Skåne) met zijn enkele rij van horizontaal verbonden spiralen de dichtste parallel (fig. 7: lengte 25,2 cm)¹⁶. Het Limburgse stuk telt echter twee rijen, terwijl ook de geassocieerde versiering met evenwijdige horizontale banden en/of lijnen verschilt.
3. De gekartelde rand aan weerszijden van de horizontale schachthuls is op drie Scandinavische exemplaren aanwezig:
 - De reeds geciteerde bijl van Sloinge.
 - Een bijl uit het Zweedse Lilla Slågarp (provincie Skåne), omstreeks 1812 ontdekt in een veen ("Hattamosen") (fig. 8: lengte 30,3 cm)¹⁷. Na een gedetailleerde analyse van de ponskwaliteit van de spiraalversiering, besluit Herner dat het wellicht een importprodukt betreft¹⁸.
 - Een bijl uit het Noorse depot van Ølen (provincie Hordaland)¹⁹ (fig. 10, rechts). Dit depot, omstreeks 1950 ontdekt bij waterleidingswerken nabij de bron "Slette-

10 Jensen 1978.

11 Brun 1987, 160-165 met citaten uit Mauss 1923-24.

12 Kristiansen 1979.

13 Oldeberg 1974. Verlaecht 1992 (in druk).

14 Jensen 1978. Oldeberg 1976. Johansen 1984.

15 Montelius 1917, nr. 873. Oldeberg 1976, nr. 1636.

16 Montelius 1917, nr. 866. Oldeberg 1976, nr. 463.

17 Montelius 1917, nr. 874. Oldeberg 1976, nr. 459.

18 Herner 1989, 171.

19 Johansen 1984, 131-132.

kjeldo", omvatte drie zwaar beschadigde bijlen. Eén ervan wordt door Herner beschouwd als import uit Denemarken, terwijl een tweede stuk hiervan wellicht een lokale imitatie is.

4. De derde bijl van het Noorse Ølen biedt de beste parallel voor de versiering van het oppervlak met horizontale, evenwijdige lijnen ter hoogte van de schachthuls (fig. 10, rechts). De relevantie van de Sloinge-bijl is in dit opzicht iets minder.

5. Voor het patroon van onderling verbonden en van boven naar onder in aantal toenemende spiralen, dat het lichaam van de bijl siert, zijn ons geen vergelijkingen bekend. Weliswaar vertonen sommige Skandinavische bijlen, zoals die uit Egebak (provincie Hjørring, Denemarken), een exhaustieve decoratie met spiralen, maar het toegepaste patroon is totaal verschillend²⁰.

6. Het motief onderaan, een door spiralen gevormd *triskelion*, komt ook voor op een bijl uit Torslev Hede (provincie Hjørring, Denemarken), waar het iets meer naar rechts is gedraaid²¹ (fig. 9). De Deense bijl, waarvan de juiste vondstomstandigheden onbekend zijn, is met zijn 48 cm het langste gekende exemplaar uit Skandinavië. Het versieringspatroon laat toe om de bijl te dateren in Montelius II²².

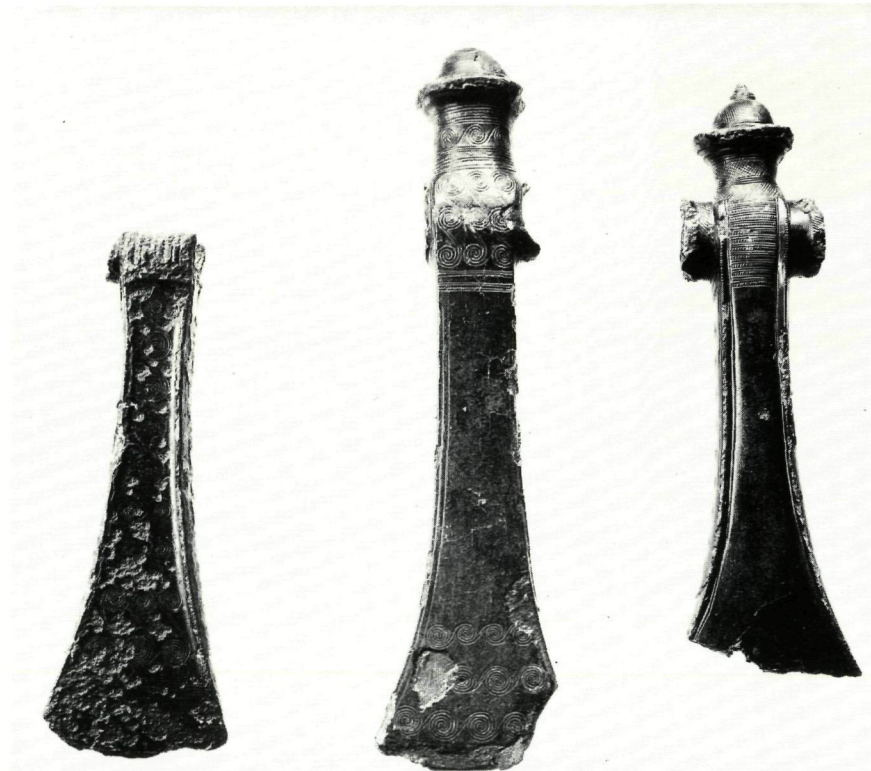
7. De decoratieve fries onderaan, een combinatie van parallelle lijnen en een wafelmotief, is nagenoeg identiek aan het onderste gedeelte van de iets komplexere versiering op het stuk uit Torslev Hede²³.

8. In lengte komt onze bijl met zijn 41,7 cm op de zevende plaats, tussen die van Nistrup Mose (provincie Hjørring, Denemarken: 44 cm) en Ormenaes (provincie Odense, Denemarken: 39,5 cm)²⁴. Het lijkt ons relevant dat de zeven grootste ceremoniële bijlen, exclusief het hier behandeld stuk, op Deense bodem gevonden werden.

9. De uitwaaiershoek (+62°) situeert zich tussen de bijl van Egebak (+65°) en die van Sloinge (+53°).

10. Identieke vondstomstandigheden, in of vlakbij een rivier, komen in Skandinavië niet onmiddellijk voor, hoewel het verband met waterrijke gebieden nooit ver te zoeken is. Van de 26 Skandinavische type C1-bijlen zijn er 11 afkomstig uit venen, 3 uit een brongebied en 2 uit een drassige vallei. Het bronoffer van Ølen blijkt daarbij nog de meeste gelijkenissen te vertonen²⁵.

11. De afwerking laat, in vergelijking met andere Skandinavische bijlen, te wensen

over. Dit blijkt uit de heterogene vorm van het centrum van de spiralen. De spiralen op de knop vertonen resp. drie en vier vrije, d.w.z. niet verbonden, uiteinden²⁶. Onder de schachthuls treffen we 17 rijen van spiralen met drie vrije uiteinden aan²⁷, terwijl de onderste 4 rijen en het *triskelion*-motief tot de over geheel Skandinavië verspreide groep met twee vrije uiteinden behoren²⁸. Ondanks het gebrek aan exakte gegevens kan onze bijl toch gerekend worden tot de klasse van de zwaardere Deense bijlen. Hun gewicht, voor zover in de literatuur vermeld, schommelt tussen 5,1 en 7,1 kg. Bij de lichtere klasse ligt het gewicht tussen 2,5 en 3,8 kg.

Drie Noord-Europese bijlen komen dus het meest voor vergelijking in aanmerking: Torslev Hede (*triskelion*-motief, fries onderaan), Ølen (kartelrand, versiering schachthuls) en Sloinge (kartelrand, vorm van de knop, uitwaaiershoek).

Bovendien hebben twee van de Noorse vondsten direkt of indirekt met Denemarken te maken: het betreft een importstuk en een poging tot imitatie daarvan. Deze vaststelling hoeft zeker niet te verwonderen, gelet op de marginale plaats die Noorwegen tijdens de Bronstijd inneemt in de noordelijke kultuursfeer. De geografische situe-

10 Het depot van Ølen, Hordaland, Noorwegen. The Olen hoard (Hordaland, Norway) (by courtesy of Historisk Museum Bergen, copyright).

20 Jensen 1978, fig. 2.

21 Müller 1897, motiefnr. 158b. Herner 1989, type-groep A IV:1.b.

22 Broholm 1943, 205. Almgren 1987, 24: stijl II. Herner 1989, 114-115, tabel 2.

23 Herner 1989, type-groep A VI.d.

24 Jensen 1978, fig. 5-6.

25 Hagen 1967, 91.

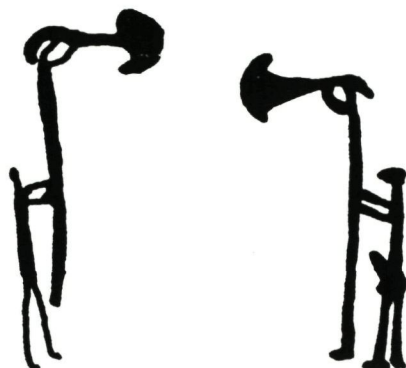
26 Herner 1989, type-groepen B II:1.f & 1.g.

27 Id., type-groep B II:1.f.

28 Id., type-groep B II:1.b.

11 Menselijke figuren met overgedimensioneerde bijlen, afgebeeld op de rotsgravures van Simris 27 (links) en Simris 19 (rechts) (naar Burenhult 1973: 45, 51).

The Simris 19 and 27 rock-carvings: human figures with overproportioned axes.

ring van Sloïnge op de Zweedse westkust maakt een beïnvloeding vanuit Denemarken eveneens zeer waarschijnlijk.

Meerdere elementen wijzen er op dat we het ontstaan en de ontwikkeling van de Skandinavisch ceremoniële schachthulsbijlen in Denemarken moeten zoeken. Eén van de produktie-zwaartepunten lag blijkbaar op Jutland, van waaruit de distributie zich lijkt te hebben doorgezet naar Zuid-Noorwegen en West-Zweden. Het is dan ook niet toevallig dat we de dichtste parallel voor het *triskelion*-motief precies in Noord-Jutland vinden. Wellicht werd onze bijl hier geproduceerd. De mogelijkheid dat een Skandinavische bronsgieter de bijl naar analogie met Noord-Europese voorbeelden in de omgeving van Maaseik zou hebben vervaardigd, bijvoorbeeld in opdracht van een lokale elite, is nooit uit te sluiten, maar lijkt ons weinig aannemelijk.

Een gedetailleerde analyse van versieringspatronen op Deense bronzen uit Jutland naar analogie met wat reeds gebeurde voor het materiaal van de Deense eilanden²⁹ kan ertoe leiden dat het eigenlijke produktiegebied in de toekomst nauwkeuriger wordt omschreven. De niet zo verzorgde versiering biedt in dit opzicht misschien wel interessante perspectieven (degeneratie van de stijl, meerdere kunstenaars, imitatie?).

3.4 DATERING

Typologisch hoort onze bijl thuis in de vroege Skandinavische Bronstijd (type C1).

Stilistische kenmerken en vergelijking met beter gedateerde Noord-Europese vondsten (bijl van Torslev Hede) laten toe het stuk in de periode Montelius II te plaatsen.

Hoewel het tijdstip van deponering van de bijl in of op de grindbank allesbehalve zeker is, is een deponering in de vroege Bronstijd toch wel aannemelijk. De vondst van een bronzen lanspunt met Skandinavische ornamentiek in de onmiddellijke omgeving van de bijl lijkt, voortgaande op de gegevens die door de eigenaar verstrekt werden, hierop te duiden.

4 De lanspunt (fig. 5)

4.1 BESCHRIJVING

De lanspunt is 16,6 cm lang en op de maximale vleugelwijdte 3,7 cm breed. De huls, onderaan 2,4 cm breed, versmalt zeer regelmatig tot bij de afgeronde punt. De sneden van beide vleugels zijn behamerd. Slechts op één zijde zijn tussen snede en huls een reeks dwarse kerfjes te zien.

Onderaan is de huls afgeboord met een eenvoudige fries bestaande uit bundels horizontale kerven, begeleid door resten van kleine kerfjes. Tussen beide bundels loopt een liggende band van in mekaar kronkelende spiralen.

4.2 VERGELIJKINGSMATERIAAL

Voor de lanspunt zijn geen directe Skandinavische parallellen bekend, ofschoon de spiralenrij en de lineaire stroken duidelijk tot het Noord-Europese vormgoed behoren. Het aantal Skandinavische lanspunten met spiraalversiering is trouwens vrij beperkt. Vaak is het patroon dan ook complexer van structuur en worden één of meerdere rijen spiralen gekombineerd met driehoeksmotieven³⁰.

5 De Benelux en Noord-Europa: a Danish Connection

5.1 INLEIDING

Deze vondst verlegt de zuidelijke grens van het gekende verspreidingsgebied van ceremoniële bijlen met meer dan 500 km. Het stuk kan theoretisch op verschillende

²⁹ Rønne 1986.

³⁰ Jacob-Friesen 1967, fig. 37:1, 38:9 en 38:10.

manieren in de omgeving van Maaseik zijn terechtgekomen: door handel, als buit of als het verborgen bezit van een rondreizend individu (krijger, handelaar, bronsgieter, ...?). Misschien was het zelfs een diplomatiek geschenk voor één der lokale chefs.

De aangenomen vondstomstandigheden - in of nabij de Maas - sluiten geen van deze mogelijkheden uit. Terwijl men kan wijzen op de talrijke protohistorische offers in de Europese rivieren, vaak met een religieuze associatie ³¹, fungeerden precies dezelfde rivieren ook als voorname handelswegen. Zo blijkt de Maas tijdens de midden- en late Bronstijd een belangrijke doorvoerroute te zijn voor afgewerkte metalen voorwerpen vanuit Frankrijk naar Nederland in ruil voor een onbekend gamma aan andere produkten in de omgekeerde richting ³². Hierbij moeten we even nagaan in welke mate de aanwezigheid van deze Skandinavische bijl in de Maasvallei een alleenstaand geval is, dan wel slechts een exponent is van meer voorkomende en gediversifieerde kontakten met of vanuit Noord-Europa.

5.2 VROEGE EN MIDDENBRONSTIJD

Tijdens deze periode lag de Benelux in de kontaktzone tussen drie verschillende invloedssferen: ten noorden van de grote rivieren overheerste de Sögel-industrie, die de eerste grote metaalproduktie van Noord-Duitsland en Zuid-Skandinavië omvatte. Een tweede cultuurgroep, waarvan we de invloed vooral in het Scheldebekken merken, situeerde zich in de Atlantische zone (Britse Eilanden, Frankrijk). Het Maasbekken tenslotte werd hoofdzakelijk bevoorraad vanuit het Rijnland, Noordoost-Zwitserland en Noordoost-Frankrijk ³³. De grenzen tussen deze drie hinterlanden zijn allerminst statisch en scherp gedefinieerd ³⁴. Dit geldt vooral voor het Maasbekken, een smeltkroes van noordelijke en Atlantische invloeden ³⁵.

In tegenstelling tot de laatste twee zones is de inbreng van de *Sögeler Kreis* in onze gewesten onbeduidend. In de vroege Sögel-fase, min of meer gelijkgeschakeld met Montelius I-I/II, is er van enige import ten zuiden van de Rijn en de Maas niets merkbaar.

Dit staat in schril contrast tot de Noord-Nederlandse provincies Drenthe en Groningen, die vrij nauw aansluiten bij de Noord-

Europese en Skandinavische kultuurzone. Het vermaarde heuvelgraf van Drouwen, één van de rijkste Noord-Europese bijzettingen, toont duidelijk aan hoe minstens één hooggeplaatst individu voor zijn laatste rustplaats beroep kon doen op prestigieuze goederen van Skandinavische herkomst ³⁶.

De latere Sögel-fase (\pm Montelius II-III), die gedeeltelijk overeenkomt met onze midden Bronstijd, is vertegenwoordigd door een Wohlde-zwaardkling uit Huy.

31 Torbrügge 1971, 116.

32 Butler 1987a, 29-30.

33 De Laet 1982, 417.

34 Butler 1987a, 29.

35 Warmenbol 1988, 511.

36 Butler 1971, NL12. Id. 1986, 149-150.

< 12 *Situering van de voornaamste vindplaatsen in Europa:*

1. *Ølen* (N)
2. *Sloinge* (S)
3. *Stockhult* (S)
4. *Simris* (S)
5. *Egebak* (DK)
6. *Nistrup Mose* (DK)
7. *Torslev Hede* (DK)
8. *Ormenaes* (DK)
9. *Drouwen* (NL)

24. *Zone van de vindplaats in de Maasvallei.*

Distribution map of the most important ceremonial axes.

Andere bronzen klingen, zoals de Schelde-vondsten uit Zwijndrecht en Melle, werden tot voor kort in de literatuur eveneens een Noord-Duitse herkomst toegeschreven³⁷. Recent onderzoek heeft aangetoond dat alleen het stuk uit Huy het Wohlde-etiket verdient³⁸.

Eén van de meest zuidelijke indicaties van Skandinavische invloed in de Benelux is een versierde lanspunt van het Deense Bagterp-type uit het depot - of verstoord graf? - van Venraij-Overloon in Nederland, ongeveer 50 km ten noordoosten van Maaseik³⁹. Het depot, dat verder ook een tweede lanspunt, twee Wohlde-zwaardklingen, een speld en een randbijl omvatte, wordt geïnterpreteerd als de persoonlijke uitrusting van een "goed uitgeruste krijger die, op rooftocht gekomen uit Noordwest-Duitsland, in deze streken door het noodlot achterhaald werd". Butler dateert het op de overgang van vroege naar midden Bronstijd⁴⁰.

Uit de Zuid-Willemsvaart werd in 1931 ter hoogte van Maastricht-Bosserveld een Noord-Europees zwaard opgebaggerd van Sprockhoff's klassieke type Ia, te dateren in Montelius II-III⁴¹.

Andere produkten uit de Noord-Europese produktiesfeer zijn de Sögel-klingen van Borgharen en Venlo.

Volledigheidshalve kunnen we nog melding maken van enkele losse vondsten uit Frankrijk. Een zwaard, opgevest uit de Seine te Vernon (Dép. Eure), zou sterke gelijkenissen vertonen met een Deens voorbeeld uit Serup, dat gedateerd wordt in Montelius II⁴². Het beslagstuk van een zwaardschede uit Fort-Harrouard (Dép. Eure-et-Loir) zou eveneens in die periode kunnen worden gedateerd⁴³. Mogelijk betreft het twee importstukken, die misschien via onze gewesten zijn verhandeld, een niet oninteressante gedachte, gelet op de analoge situatie tijdens de late Bronstijd.

Indien de ceremoniële bijl door handelskontakten in Limburg is aanbeland, kan de transactie tijdens de latere fase van de Sögel-produktie gebeurd zijn: precies deze valt samen met de bloeiperiode in de produktie van de Skandinavische ceremoniële bijlen. De Maas en/of de Rijn vormden dan bijna zeker een onderdeel van de gevolgde handelsroute. Dit wordt duidelijk gesuggereerd door de verspreiding van Sögel- en Wohldeklingen op het grondgebied van Nederland⁴⁴.

5.3 LATE BRONSTIJD

Ook tijdens de late Bronstijd blijven Skandinavische importgoederen uiterst zeldzaam. Op enkele uitzonderingen na lijken de noordelijke Bronstijdkulturen West-Europa trouwens grotendeels links te laten liggen⁴⁵.

In de Benelux blijft alleen Oost-Nederland ten noorden van de Rijn ook in de late Bronstijd goede kontakten met het Noorden onderhouden, met een opvallende metaalkoncentratie in de streek rondom Drouwen (Drenthe): dit blijkt uit de rijke depotvondsten van 1939 en 1984 en de vondst van een zwaard met duidelijk Skandinavische kenmerken.

Ook andere vondsten uit de onmiddellijke omgeving suggereren dat Drouwen wel eens een plaatselijk redistributiecentrum van luxe-importprodukten uit het noorden kan geweest zijn⁴⁶. Een zeldzame brilfibula bereikte het Zuid-Hollandse Noordwijkerhout⁴⁷.

Verder zuidwaarts verraadt alleen het depot van Berg-en-Terblijt, ontdekt op de rechteroever van de Maas in Nederlands Limburg, nog noordelijke invloeden. Het bevat zowel lokaal geproduceerde hulsbijlen als spiraalvormige voorwerpen en een grote lanspunt, die affiniteiten vertonen met materiaal uit Noordwest- of Centraal- en West-Duitsland. Ook knopsikkels kunnen uit deze regio afkomstig zijn. De gekende vondsten tonen aan dat deze sikkels zo ver zuidelijk werden geëxporteerd als Namur-Grands Malades (prov. Namur, B) en Soy-lès-Durbuy (prov. Luxembourg, B)⁴⁸.

Een ijzeren scheermes naar Skandinavisch model uit Sittard lijkt ons weinig betrouwbaar⁴⁹.

Ook in Frankrijk verraden enkele *archaeologica* een onmiskenbare Skandinavische invloed, zoals de versierde hangschalen uit Petit-Villatte (Dép. Cher), die misschien via onze gewesten zo ver zuidelijk zijn geraakt⁵⁰.

Een alternatieve route via Centraal-Duitsland of Zwitserland is echter evenmin uit te sluiten. De vondst van Skandinavische hangschalen in het Zwitserse Corcelettes maakt het bestaan van een oostelijke handelsroute (via de Rijn?) trouwens aannemelijk⁵¹.

37 O'Connor 1980, lijsten 25-26. De Laet 1982, 429.

38 Warmenbol 1986, fig. 14.

39 Butler 1959. Id. 1971, NL-13. Id. 1979, 42-43.

40 Butler 1959, 131. Id. 1971.

41 Sprenger 1948, 21 & Pl. IV:10. Cowen 1955, 122: nr. 28. De Laet 1982, 434.

42 Verron 1976, 590.

43 Philippe 1936, fig. 28:8. O'Connor 1980, 70.

44 O'Connor 1980, lijsten 25-26 en kaart 15.

45 Thrane 1975, 223-243 & fig. 128.

46 Butler 1986, 151-162.

47 van Heeringen 1992, 104 & fig. 14.

48 Warmenbol 1985a, 235-236.

49 Roes 1952.

50 Sprockhoff & Höckmann 1979, nrs. 431-433.

51 Höckmann 1976.

5.4 BRONSTIJD-VONDSTEN IN DE BELGISCH-NEDERLANDSE MAAS-VALLEI

Bovenstaand overzicht leert dat tijdens de Bronstijd de import van het noorden naar onze gewesten steeds marginaal is geweest. Het is dan ook de vraag welke motieven aan een transactie, waarbij een Skandinavisch topprodukt in Limburg terecht kwam, ten grondslag lagen. Vanaf de midden Bronstijd (late Montelius II)⁵² duiken in het Maasbekken de eerste duidelijke indicaties voor een lokale bronsproductie op. De bronzen gietvorm uit Buggenum (prov. Nederlands Limburg) is het opvallendste bewijsstuk.

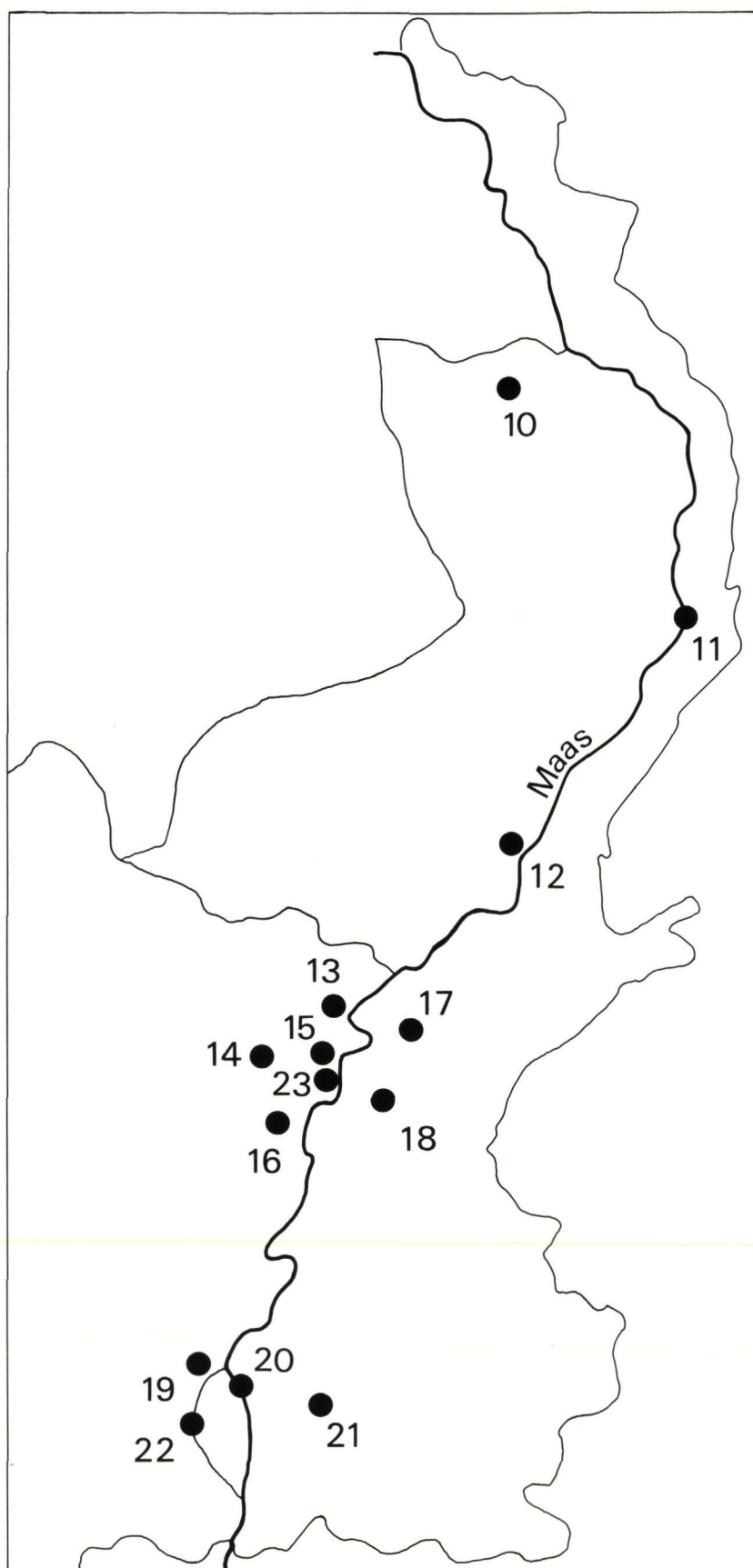
De produktie beperkt zich in hoofdzaak tot hiel- en hulsbijlen. De laatste komen pas op vanaf de late Bronstijd en omvatten de aparte subgroep van het type Geistingen. Enkele middenstandige vleugelbijlen kunnen lokale imitaties zijn.

Volgens Wielockx nam de inheemse produktie van hielbijlen industriële proporties aan en voorzag ze in 2/3 van de vraag⁵³. Veertien van deze Maasland-bijlen zouden gekend zijn uit Nederlands Limburg, zes andere uit België. De lokale bronsbijlproductie in de Maas-regio verhoogde mogelijk de uitwisseling van goederen met andere centra (bv. Noord-Nederland), die over de gegeerde produkten uit het noorden beschikten of ze alleszins gemakkelijker konden betrekken. Zo dringen bijvoorbeeld lokaal vervaardigde hielbijlen sporadisch door tot Friesland en Noord-Overijssel⁵⁴.

De verspreidingskaart van bronzen voorwerpen in de Maasvallei suggereert dat de betreffende zone deel uitmaakt van een regio met een opvallende concentratie aan depots en geïsoleerde vondsten en dit doorheen de hele Bronstijd. De meeste vondsten zijn gekoncentreerd langsheen de Maas met een duidelijk overwicht van vondsten uit bagger- en ontgrindingswerken. Daarnaast geniet het gebied door zijn traditie van rijke metaalvondsten een meer dan gewone belangstelling.

Na korrektie van dit verspreidingsbeeld blijft niettemin de indruk van een duidelijke concentratie aan rijkdom bestaan. Fig. 13 toont alle vondsten in een straal van 25 km rond Maaseik, die niet met baggerwerken geassocieerd kunnen worden:

- een depot van 4 vleugelbijlen te Maaseik, gevonden op de Waachteren-heide⁵⁵;

13 *Spreiding van metalen Bronstijd-vondsten in de Belgisch-Nederlandse Maasvallei in Limburg.*

10. *Venraij-Overloon* (NL)
11. *Venlo* (NL)
12. *Buggenum* (NL)
13. *Ophoven-Geistingen* (B)
14. *Maaseik-Neeroeteren* (B)
15. *Maaseik* (B)
16. *Dilsen* (B)
17. *Echt* (NL)
18. *Susteren* (NL)
19. *Lanaken* (B)
20. *Borgharen* (NL)
21. *Berg-en-Terblijt* (NL)
22. *Maastricht-Bosserveld* (NL)
23. *Maaseik-Heppeneert* (B).

Distribution map of Bronze Age metal finds in the Belgian-Dutch Maas area.

- een depot van 26 hulsbijlen te Geistingen-Ophoven, gevonden bij fundeeringswerken⁵⁶;

- een depot van 4 hulsbijlen en 1 vleugelbijl te Lanaken, uit de grachten van het kasteel van Pietersheim⁵⁷;

- een depot(?) van een "zestal" bijlen te Dilsen, gevonden ter hoogte van de Heulentak-hoeve⁵⁸;

- het depot van Berg-en-Terblijt, minstens bestaande uit 1 hulsbijl, 2 vleugelbijlen, 2 lanspunten, 3 knopsikkels, 1 beitel, 4 fragmenten van bronsdraad en 5 spiraalvormig gedraaide draden, gevonden tussen 1863 en 1876 bij landbouwactiviteiten⁵⁹;

- een concentratie van 4 hulsbijlen en waarschijnlijk ook enkele vleugelbijlen (depot ?) te Echt⁶⁰;

- de gouden ketting van Susteren⁶¹. Een gelijkaardige ketting werd aangetroffen in de Noord-Hollandse grafkontext van Velsen (Velserbroekpolder); deze bevatte verder een zwaard of lanspunt en een Scandinavische pronkbijl⁶²;

- een depot van 46 Plainseau-hulsbijlen, 1 polygonale bijl en een lanspunt te Heppeneert (Maaseik)⁶³, alsmede 2 Plainseaubijlen eveneens afkomstig uit Heppeneert en in 1906 verworven door het Rijksmuseum voor Oudheden te Leiden (NL)⁶⁴.

De beschreven concentratie aan bronzen in een voor het overige metaalarm gebied is wellicht te danken aan de lokale of zelfs regionale bronsnijverheid, die vanaf de midden Bronstijd hielbijlen aflevert, de daarmee gepaard gaande afzet- en ruilmogelijkheden, én de strategische ligging nabij de samenvloeiing van Roer, Geul en Maas. Mogelijk speelden ook andere - voor de archeologie niet te vatten - produkten (bijv. van organische aard) een rol in de handels-transakties.

6 Konklusie

Indien het hier beschreven stuk authentiek is en de vondstomstandigheden korrekt, dan hebben we te maken met een tot nu toe uniek voorbeeld van Scandinavische import in onze gewesten. Het is moeilijk te zeggen of de bijl, die in Noord-Europa zeker een prestigieuze en waarschijnlijk ook symbolisch-religieuze betekenis had, die funktie hier heeft behouden.

Over de gevolgde route valt niets met zekerheid te zeggen. Mogelijk was voor de

Nederlandse provincies Drenthe, Overijssel en Gelderland een doorvoerrol weggelegd: deze leverden immers een - naar onze maatstaven - aanzienlijk aantal vondsten met Noord-Europees karakter op.

Ook naar de aard van de transaktie hebben we het raden: kwam het stuk rechtstreeks van Skandinavië of via diverse tussenstations?

De concentratie aan metaal en de aanwezigheid van enkele Noord-Europese importstukken in de zone tussen Maaseik en Maastricht maakt de vindplaats van onze bijl weliswaar iets aannemelijker. Niettemin blijven de onzekerheden over vindplaats en vondstomstandigheden, zoals deze hoger beschreven werden, ons ertoe aanzetten de pronkbijl met omzichtigheid te benaderen.

DANKWOORD

De auteurs danken zowel de heer Albert Loncke (Overpelt) als volgende kollega's voor hun gewaardeerde medewerking: Marjorie de Grooth (Bondefantenmuseum, NL-Maastricht), Hans Denis (I.A.P.: fotografie), Øystein Johansen (KonTiki-Museum, N-Oslo), Flemming Kaul (*Nationalmuseum*, DK-Kopenhagen), J. Schatorjé (NL-Venlo), Henk Stoeper (R.O.B., NL-Amersfoort), Rob Vanschoubroek (I.A.P.), Willem J.H. Verwers (R.O.B., NL-Amersfoort), Eugène Warmenbol (B-Université Libre de Bruxelles).

SUMMARY

A Ceremonial Axe from the Maas Valley. Bronze Age Import from Northern Europe into the Low Countries

In 1988, our attention was drawn to a large bronze axe in the collection of a well-known, but disreputable, amateur archaeologist/collectioner/ clandestine digger. The axe was reported to be found in a gravel quarry situated by the river Maas (Meuse), south of the city of Maaseik (Province of Limburg, Belgium) (fig. 1). Surprisingly, the artefact was identified as a ceremonial axe of undoubted Scandinavian origin. This fact, and the dubious reputation of the owner, made us sceptical that the reported site of its recovery was genuine.

52 Butler 1973, 329.
 53 Wielockx 1986, 505.
 54 Butler 1973, kaart 6.
 55 De Loë 1931, 37. Bauwens-Lesenne 1968. Warmenbol 1989.
 56 Van de Weerd 1938. Butler 1973, 340-341/noot 5. Warmenbol 1985b, fig. 7.
 57 Heymans 1985.
 58 Claassen 1971, 151.
 59 Butler 1973, fig. 14. Warmenbol 1985a, 212-213.
 60 Butler 1973, fig. 12: 1-4.
 61 Butler 1959, Pl. 6. Warmenbol 1988, 509.
 62 Bosman & Soonius 1989.
 63 Ongepubliceerde depotvondst, in studie bij het I.A.P.
 64 Inv. Leiden I 1906/3.32 en I 1906/3.33 (info L. Verhart, R.M.O.L.). Cf. Butler 1963, 82-85 (met foutieve inv.nrs) & Pl. XII: 4-5.

The general shape, type and ornamentation of the axe are characteristic of a small group of Scandinavian, especially Danish, ceremonial axes dating from the Early or Middle Bronze Age (fig. 2). We collaborated with Danish colleagues of the Copenhagen *Nationalmuseum* and investigated the possibility that the artefact had been clandestinely excavated and illegally exported. However, this supposition was not confirmed. At the same time, rumours arose suggesting the axe had been part of a private archaeological collection, assembled at the beginning of this century in the Dutch or in the Belgian province of Limburg, and dispersed thereafter. However, we also rejected this possibility once we had consulted the literature pertaining to such collections and cross-checked it with other, recent information. The Limburg section of the Maas valley, more precisely the part that forms the natural and political boundary between Belgium and the Netherlands, must be accepted as the recovery site until further evidence proves otherwise.

The axe (fig. 3-4) has a length of 41,7 cm and weighs 4 to 5 kg (we estimate 4,8 kg). The form is that of an elongated, flat, flanged axe. A transverse helve-hole or socket, supporting a broad-brimmed button, is located at the top of the axe. Both sides of the axe are completely ornamented, exhibiting a complex spiral decoration. Nearby the edge, the decoration consists of rows of running and conjoined spirals around a circumvoluting motif, which surrounds a *triskelion*. Otherwise the rows of spirals appear triple or quadruple. The button is decorated with a double row of running spirals. The remaining motifs are linear in configuration, their purpose being to emphasize the general shape of the axe. The entire surface of the axe is covered with a brownish to olive-green patina. Important parts of the decoration are hidden by particles of gravel, which are stuck to the patina and are very difficult to remove. The owner refused to loan the axe for restoration or scientific examination. Moreover, the axe could not be even taken from the owner's house to be drawn or photographed.

A bronze spearhead, in the possession of the same collector, has a length of 16,6 cm and was reported to have been found in the same gravel-pit as the axe (fig. 5). The base of the shafthole has a similar decoration to

that of the axe, with one row of running spirals and two peg-holes beneath the base of the blade. The spearhead and axe are possibly associated with one another, although this has not been confirmed thus far.

The large axe belongs to a special category of Scandinavian Early Bronze Age axes, dating back to Montelius II-III and characterized by oversized dimensions, considerable weight (up to 5 kgs), elaborate decoration (spirals) and a fragile cutting edge. These characteristics render the axe unsuitable for practical use. According to Scandinavian archaeologists, these axes were primarily of prestigious and ceremonial function. This hypothesis is corroborated by evidence from Scandinavian rock-carvings and other 'ritual' iconography, which depict the axes as having a central role in fertility-related scenes (fig. 6-10).

A comparative analysis of other North-European finds suggests the Maaseik axe is a Danish import. The production centre was most probably in northern Jutland, where a large axe from Torslev Hede has a similar *triskelion*-motif (fig. 9). Future research might enable us to define the place of origin in more detail.

Stylistic evidence dates the Maaseik axe back to the Montelius II-phase. It was most probably deposited beside the river Maas during the Early or Middle Bronze Age. This is indicated by the discovery of a possibly associated, Scandinavian spearhead and various other imports in the Maaseik area, viz; a classical sword of Sprockhoff's type Ia from Maastricht-Bosserveld; the Venraij-Overloon hoard, which includes a Bagterp-spearhead; a golden chain from Susteren, which is similar to a find from a grave in Velsen containing a Scandinavian axe; and some Sögel and Wohlde-rapiers (fig. 12-13).

There is an important concentration of remnants of Bronze Age wealth in the Maaseik-area, even when the considerable number of artefacts dredged from the Maas river are excluded. The unusual accumulation of metal continued throughout the Bronze Age, as is indicated by hoards and the regional production of palstaves from the Middle Bronze Age onwards.

It is apparent that, for one reason or another, one or more individuals had access to a trans-European, long-distance trade of highly prestigious items. This would

account for the presence of such a unique axe in the Maas gravel-pit. The 'elite' that collected these objects might have drawn its power from control of the regional palstave-production, and/or control of the strategically important area at the confluence

of the rivers Maas, Ruhr and Geul. This 'elite' enjoyed a privileged relationship with Scandinavia, as shown by the imported palstaves in the north-eastern provinces of the Netherlands as well as by the imported wealth of the Drouwen-area.

BIBLIOGRAFIE

ALMGREN O. 1934: *Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden*. Frankfurt.

ALMGREN B. 1987: *Die Datierung bronzezeitlicher Felszeichnungen in Westschweden*, Acta Musei Antiquitatum septentrionalium regiae Universitatis Upsaliensis VI, Uppsala.

BAUWENS-LESENNE M. 1968: *Bibliografisch repertorium van de oudheidkundige vondsten in Limburg, behoudens Tongeren-Koninksem (van af de vroegste tijden tot de Noormannen)*, Oudheidkundige Repertoria A-VIII, Brussel.

BOSMAN W.J. & SOONIUS C.M. 1989: Velsen: Velsbroekpolder. In: WOLTERING P.J. (ed.), *Archeologische kroniek van Holland over 1988. I. Noord-Holland*, Holland 21, 289-291.

BROHOLM H.C. 1943: *Samlede Fund fra den aeldre bronzealder*, Danmarks Bronzealder 1, København.

BRUN P. 1987: *Princes et princesses de la Celtique. Le premier Age du Fer (850-450 av. J.-C.)*, Paris.

BURENHULT G. 1973: *The Rock Carvings of Götaland (excluding Gothenburg county, Bohus-län and Dalsland). Part II-Illustrations*, Acta Archaeologica Lundensia 8, Bonn-Lund.

BUTLER J.J. 1959: Vergeten schatvondsten uit de Bronstijd. In: BOGAERS J.E., GLASBERGEN W., GLAZEMA P. & WATERBOLK H.T. (reds.), *Honderd eeuwen Nederland*, 's Gravenhage, 125-142.

BUTLER J.J. 1963: Bronze Age connections across the North Sea. A study in prehistoric trade and industrial relations between the British Isles, the Netherlands, North Germany and Scandinavia c. 1700-700 B.C., *Palaeohistoria* IX, Groningen.

BUTLER J.J. 1971: *Bronze Age Grave groups and hoards of the Netherlands I*, Inventaria Archaeologica NL11-NL16, Bonn.

BUTLER J.J. 1973: Einheimische Bronzebeilproduktion im Niederrhein-Maasgebiet, *Palaeohistoria* 15, 319-343.

BUTLER J.J. 1979: *Nederland in de Bronstijd*, Fibulareeks 31, Bussum.

BUTLER J.J. 1986: Drouwen: end of a "Nordic" rainbow?, *Palaeohistoria* 28, 133-168.

BUTLER J.J. 1987a: Bronze Age Connections: France and the Netherlands, *Palaeohistoria* 29, 9-34.

BUTLER J.J. 1987b: Drouwen: het einde van de Noordse regenboog?, *Nieuwe Drentse Volks-almanak* 104, 103-150.

BUTLER J.J. 1988: The Tollebeek spearhead, *Palaeohistoria* 30, 109-124.

CLAASSEN A. 1971: De Bronstijd in Limburg, *Limburg* 50, 145-162.

COWEN J.D. 1955: Eine Einführung in die Geschichte der bronzenen Griffzungenschwerter in Süddeutschland und den angrenzenden Gebieten, *Berichte der Römisch-Germanischen Kommission* 36, 52-155.

DE LAET S.J. 1982: *La Belgique d'avant les Romains*, Wetteren.

DE LOË A. 1931: *Belgique ancienne. Catalogue descriptif et raisonné. II. Les âges du métal*. Brussel.

DURSIN L. 1931: La collection Philips, de Maeseyck, *Bulletin de la Société d'Anthropologie de Bruxelles* XLVI, 118-137.

GELLING P. & DAVIDSON H.E. 1969: *The Chariot of the Sun and Other Rites and Symbols of the Northern Bronze Age*, London.

HAGEN A. 1967: *Norway, Ancient Peoples and Places* 56, London.

HERNER E. 1989: *Spiral decoration in Early Bronze Age Scandinavia. A technical and qualitative analysis and study of production*, British Archaeological Reports S552, Oxford.

HEYMANS H. 1985: A la recherche des cinq

- haches en bronze de Pietersheim, *Helinium* XXV, 131-136.
- HÖCKMANN O. 1976: Zu einem Bruchstück eines Nordischen gegossenen Bronzebeckens aus Corcelettes in der Schweiz, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 6, 131-136.
- JACOB-FRIESEN G. 1967: *Bronzezeitlichen Lanzespitzen Norddeutschlands und Skandinaviens*, Veröffentlichungen der Urgeschichtlichen Sammlungen des Landesmuseums zu Hannover 17, Hannover.
- JANKUHN H. & BECK H. 1973: Axtkult. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Berlin-New York, Bd. 1, 562-658.
- JENSEN J. 1978: Kultøkser fra bronzealderen, *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark*, 17-26.
- JOHANSEN Ø. 1981: *Metalfunnene i østnorsk bronsealder. Kulturtilknytning og forutsetninger for en marginaleksponjon*, Universitetets Oldsaksamlings Skrifter 2, Oslo.
- JOHANSEN Ø. 1984: De massive skafthulløkser av bronse, *Universitetets Oldsaksamling Årbok*, 129-144.
- KRISTIANSEN K. 1979: The Consumption of Wealth in Bronze Age Denmark. A Study in the Dynamics of Economic Processes in Tribal Societies. In: KRISTIANSEN K. & PALUDAN-MÜLLER C. (eds.), *New Directions in Scandinavian Archaeology*, Studies in Scandinavian Prehistory and Early History 1, Copenhagen, 158-190.
- MADSEN A.P., 1872: *Afbildninger af Danske Oldsager og Mindesmaerker. Bronzealderen*. København.
- MAUSS M. 1923-24: Essai sur le Don, forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques, *l'Année sociologique* 1, 30-186.
- MONTELIUS O. 1917: *Minnen från vår Forn-tid*, Stockholm.
- MÜLLER S. 1897: *Nordische Altertumskunde nach Funden und Denkmälern aus Dänemark und Schleswig. I. Steinzeit-Bronzezeit*, Straatsburg.
- O'CONNOR B. 1980: *Cross-Channel Relations in the Later Bronze Age. Relations between Britain, North-Western France and the Low Countries during the Later Bronze Age and the Early Iron Age, with particular reference to the metalwork*, British Archaeological Reports S91, Oxford.
- OLDEBERG A., 1974. *Die ältere Metallzeit in Schweden*, I. Stockholm.
- OLDEBERG A. 1976: *Die ältere Metallzeit in Schweden* II, Stockholm.
- PHILIPPE J. 1936: Le Fort-Harrouard, *L'Anthropologie* 46, 257-301, 541-612.
- ROES A. 1952: An iron razor of Danish Bronze Age type. Sittard (Limburg), *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* III, 50-52.
- RØNNE P. 1986: Stilvariationer i ældre bronzealder. Undersøgelser over lokalforskelle i brug af ornament og oldsager i ældre bronzealder anden periode, *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 71-124.
- SPRENGER J. 1948: Beknopt overzicht der voor-en vroeghistorische oudheden en hun vindplaatsen in de gemeente Maastricht, *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum voor Oudheden te Leiden* XXIX, 15-42.
- SPROCKHOFF E. 1954: Nordische Bronzezeit und frühes Griechentum, *Jahrbuch d. römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 1, 28-110.
- SPROCKHOFF E. & HÖCKMANN O. 1979: *Die gegossenen Bronzebecken der jüngeren Nordischen Bronzezeit*, RGZM-Kataloge 19, Mainz.
- STENBERGER M. 1964: *Det forntide Sverige*, Lund.
- THRANE H. 1975: *Europæiske forbindelser. Bidrag til studiet af fremmede forbindelser i Danmarks yngre bronzealder (periode IV-V)*, Nationalmuseets Skrifter-Arkaeologisk-Historisk Raekke XVI, Kobenhavn.
- TORBRÜGGE W. 1971: Vor- und frühgeschichtliche Flussfunde. Zur Ordnung und Bestimmung einer Denkmälergruppe, *Berichte Römisch-Germanischen Kommission* 51/52, 1-146.
- VANDEN BROEKE P.W. 1991: Nieuwe materialen, groeiende afhankelijkheid. In: BLOEMERS J. & VAN DORP T. (reds.), *Pre- & protohistorie van de Lage Landen*, De Haan, 237-249.
- VAN DE WEERD H. 1938: Bijlen uit het Bronstijdperk, *L'Antiquité Classique* VII, 346.
- VAN HEERINGEN R.M. 1992: *The Iron Age in the Western Netherlands*, Amersfoort.
- VERLAECKT K. 1992: The Kivik Petroglyphs: A Reassessment of Different Opinions, *Germania* 70 (in druk).

VERRON G., 1976. Les civilisations de l'Age du Bronze en Normandie. In: GUILAINE J. (éd.), *La préhistoire française. II: Les civilisations néolithiques et protohistoriques de la France*, Paris, 585-600.

WARMENBOL E. 1985a: Des faucilles venues de l'est. Quelques réflexions à propos des faucilles et quelques autres objets du Bronze final trouvés dans le bassin mosan moyen, *Helinium* XXV, 212-237.

WARMENBOL E. 1985b: Archeologische Stichting Merksem, *Archeologie*, 104-107.

WARMENBOL E. 1986: Quelques considérations à propos des relations entre le Nord-Ouest de l'Allemagne et la Belgique au Bronze Moyen, *Archäologische Mitteilungen aus Nordwestdeutschland* 9, 13-34.

WARMENBOL E. 1988: La dynamique du Bronze moyen en Belgique. In: PININGRE J.-F. &

PLOUIN S. (eds.), *La culture des Tumulus et la dynamique du Bronze moyen en Europe occidentale. Actes du colloque de Strasbourg/Haguenau (5-9 avril 1988)*, Paris, 501-513.

WARMENBOL E. 1989: Le dépôt de haches à ailerons de Maaseik (Limburg). Les débuts du Bronze final en Belgique et dans le Sud des Pays-Bas, *Jahrbuch d. römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 36, (1992), 277-299.

WIELOCKX A. 1986: Bronzen bijlen uit de Brons- en Vroege IJzertijd in de Maasvallei. In: *Handelingen Tweede Kongres van de Federatie van Nederlandstalige verenigingen voor oudheidkunde en geschiedenis van België I, De Leiegouw XXVIII*, 501-508.

X. 1985: Museumslovens bestemmelser om arkæologiske un dersøgelser. In: *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1984*, København, 120-131.